

REVISTA DE CATALUNYA. APROXIMACIÓ A LA SEVA HISTÒRIA

JAUME SOBREQÜÉS I CALLICÓ
Universitat Autònoma de Barcelona
Societat Catalana d'Estudis Històrics (IEC)

RESUM

L'autor ofereix un panorama històric de les diverses etapes de la *Revista de Catalunya* des de la seva fundació el 1924 fins al darrer número aparegut a l'exili el 1967. Es refereix al període de la dictadura de Primo de Rivera, la Segona República i els números que a partir de la desfeta de 1939 s'hagueren de publicar a l'exili, tant a París com a Mèxic. Dedicava especial atenció als intents no reeixits de publicar la *Revista de Catalunya* a l'interior del país durant el franquisme i a la personalitat dels diversos directors.

PARAULES CLAU

Revista de Catalunya, articles, dictadura de Primo de Rivera, Segona República, exili, director.

The *Revista de Catalunya*. A look at its history

ABSTRACT

The author provides a historical panorama of the different phases in the life of the *Revista de Catalunya* from the time it was founded in 1924 to the last edition that appeared in exile in 1967. He covers the period of Primo de Rivera's dictatorship, the Second Republic and the editions that, as from the defeat in 1939, had to be published in exile, both in Paris and Mexico. He pays particular attention to the unsuccessful attempts to publish the *Revista de Catalunya* inside the country during Franco's dictatorship and the personalities of its various directors.

KEYWORDS

Revista de Catalunya, articles, Primo de Rivera's dictatorship, Second Republic, exile, director.

L'objectiu d'aquest article és oferir una panoràmica general del que va ser la trajectòria de la *Revista de Catalunya* des de la seva fundació el 1924 fins al darrer número aparegut a l'exili el 1967, amb l'únic objectiu que serveixi de marc als diversos treballs monogràfics sobre aspectes concrets d'aquella important publicació.

La *Revista de Catalunya* no va tenir una existència gens fàcil ni planera. La vida política que travessà el país de juliol de 1924, que va ser quan aparegué el número 1, fins a 1967, que va ser quan se'n va publicar el darrer (el 106), va ser en extrem convulsa: dictadura de Primo de Rivera, règim provisional de Berenguer, plenitud republicana, suspensió de l'autonomia el 1934, Guerra Civil, dictadura del general Franco i exili d'una bona part de la intel·ligència republicana. Aquests esdeveniments condicionaren de manera decisiva la marxa d'una revista que, més enllà del fet d'ésser una publicació d'alta cultura, mai no renuncià a donar resposta al repte que li van plantejar les inestables vicissituds històriques que travessà el país en els anys de la seva publicació.

Els seixanta primers números de la *Revista de Catalunya* aparegueren entre juliol de 1924 i desembre de 1929, coincidint, doncs, amb els anys més durs de la dictadura de Primo de Rivera. Va ser, per contra, una de les etapes més fecundes, tant des del punt de vista intel·lectual com des del punt de vista de la defensa de la catalanitat, en uns moments difícils per al país. Antoni Rovira i Virgili, el fundador de la revista, en va ser el director i l'impulsor entusiasta i brillant.

L'empenta intel·lectual de la *Revista de Catalunya* ja des del primer número es posa de manifest constatant les signatures d'aquells que hi varen deixar la seva petjada: Ferran Soldevila, Josep Pla, Carles Rahola, Ferran Valls i Taberner, Carles Soldevila, Antoni Rovira i Virgili, J. Farran i Majoral, Tomàs Garcés, Joan Sacs i Prudenci Bertrana.

De setembre de 1930 a desembre de 1931 (del número 61 al 76) va ser dirigida per l'eminent historiador Ferran Soldevila. El testimoniatge del compromís nacional i polític que la *Revista de Catalunya* va tenir des del primer dia amb Catalunya es va tornar a posar en relleu quan va dedicar tot el número 69, de maig de 1931, a historiar els esdeveniments que varen tenir lloc amb motiu de la procla-

mació de la República catalana el 14 d'abril d'aquell any. Es tractava d'una extensa crònica (p. 385 a 488), escrita per Ferran Soldevila, que constitueix encara avui el millor relat històric d'aquell moment tan esperançador per a Catalunya. Aquest text va ser publicat uns anys després en forma de llibre: Ferran Soldevila, *Història de la proclamació de la República a Catalunya*. Pròleg de Miquel Coll i Alentorn. Introducció i recull documental de Pere Gabriel. Barcelona, Curial, 1977.

Dic «relat històric». En efecte, el seu objectiu era el d'«ordenar els materials històrics en una primera síntesi que permeti fàcilment de tenir una noció completa dels esdeveniments». El compromís patriòtic i la voluntat «d'homenatjar els homes i el poble que han sabut instaurar-la [la República catalana]» havien de ser servits pel màxim rigor històric: «Historiadors per professió i per vocació, hem provat d'aplegar en aquestes pàgines d'història contemporània el mateix rigor crític i la mateixa imparcialitat que procurem dur a l'estudi de la història més remota». Aquesta voluntat de rigor acadèmic serà constant al llarg de tota la trajectòria de la *Revista de Catalunya* d'aquells anys; de sempre, podríem dir sense por a no ser justos.

Hom no pogué, però, superar les dificultats de diversa naturalesa, econòmica sobretot, i la *Revista de Catalunya* deixà de sortir fins l'abril de 1934, ara sota el patronatge de la Generalitat, la Conselleria de Cultura de la qual era dirigida pel poeta Bonaventura Gassol. Els primers anys de la República, contra el que podia haver-se esperat, no varen ser, doncs, gaire positius per a la *Revista de Catalunya*. Fins al número d'agost-setembre d'aquell any 1934, va ser dirigida pel poeta Josep Vicenç Foix i l'artista Josep Obiols tingué cura del disseny gràfic de la coberta. Aquesta nova etapa de la *Revista de Catalunya* (números 77 al 81) restà bruscament segada per les conseqüències de tot ordre que tingueren per a l'autogovern català els fets del 6 d'octubre de 1934.

En els números apareguts aquell 1934, la *Revista de Catalunya* va mantenir l'alt interès que havia tingut sempre. Varen ser-hi presents valuosos treballs de Guillem Díaz-Plaja, J. M. Miquel i Vergés, Nicolau M. Rubió i Tudurí, Joan Puig i Ferrer, Andreu Nin, Albert del Castillo, Marià Manent, Guillem Forzeza, Martí de Riquer, Carles Capdevila, Joan Teixidor i Jaume Bofill i Ferro. Vull destacar els dos articles d'alt interès testimonial d'Antoni Rovira i Virgili i Lluís Nicolau d'Olwer sobre el conflicte entre el govern de la Generalitat i el govern de la República a propòsit de la llei de contractes de conreu aprovada pel Parlament de Catalunya aquell 1934.

Ara, la patacada que patí la revista va ser molt seriosa. S'agregjà amb l'inici de la Guerra Civil. Durant la contesa, però, i en un moment ja particularment

compromès per a la causa catalana, el govern de la Generalitat, la Conselleria de Cultura de la qual era regida per Carles Pi i Sunyer, encarregà a la Institució de les Lletres Catalanes que dirigia Josep Pous i Pagès la tasca de reprendre la publicació de la *Revista de Catalunya*. De gener a desembre de 1938 apareguren dotze números, del 82 al 93. La direcció va ser assumida de manera col·legiada per Antoni Rovira i Virgili, Jaume Serra i Húnter i Ferran Soldevila. *Armand Obiols*, pseudònim de l'escriptor Joan Prat, n'assumí la responsabilitat de la redacció.

El primer número d'aquell tràgic any 1938 començava amb un article-pròleg de Lluís Nicolau d'Olwer en el qual, després d'afirmar quins eren els trets que definien la personalitat nacional de Catalunya, escrivia: «Exponent d'aquesta personalitat, bandera desplegada al vent vol ser la *Revista de Catalunya*». Per servir els objectius del país en aquelles hores angoixants, manifestava que la Institució de les Lletres Catalanes, a l'hora d'«emprendre com una tasca peremptòria la de publicar una revista» —l'objectiu prioritari no era, doncs, la simple continuïtat de la *Revista de Catalunya*—, havia pres la decisió de «mantenir el nom i àdhuc continuar la numeració de l'antiga *Revista de Catalunya*».

Aquest esperit innovador no va apartar de la publicació les firmes de prestigi del passat, bé que se'n varen incorporar de noves. No hi mancava la firma de Rovira i Virgili, i se n'hi afegien d'altres, velles i noves, entre les quals cal destacar les de Jaume Serra i Húnter, Maurici Serrahima, Mercè Rodoreda, Josep Pous i Pagès, Pere Coromines, Rafael Tasis i Marca, Pere Bosch i Gimpera, Carles Riba, Pau Vila, Jaume Bofill i Ferro, Manuel Reventós, Carles Pi i Sunyer, Elias Serra i Ràfols, August Pi i Sunyer, Joaquim Xirau i Pere Bohigas.

Resulta especialment colpidor el text de Pous i Pagès que encapçala el número 93. Ho és per la data que porta —15 de desembre de 1938— i pel contingut. Per la data: en publicar-se aquest darrer número, abans que la *Revista de Catalunya* hagués de prendre el camí de l'exili, les tropes de Franco ja ocupaven una part de les terres catalanes de Ponent i ja s'havia perdut la batalla de l'Ebre, punt final de la resistència catalana. La consciència que la guerra era perduda omplia totes les ments dels republicans catalans. En aquell clima, el número esmentat tenia tot el rigor i l'interès cultural d'altres números de la *Revista de Catalunya* publicats en períodes de menor dramatisme.

Pel continent: la dura crítica al sistema polític representat per «aquests nous bàrbars» no impedeix a l'autor pensar que la follia dels rebels «no podrà pas créixer sempre en proporció ascendent. I el dia en què el furor actual s'hagi

d'aturar, acabada la corda, ell mateix s'haurà destruït. Ell i tot el sistema polític al qual feia de motor i filosofia». Serà aleshores, pensa l'autor en un exercici d'esperança, quan caldrà emprendre un moviment unitari de tots aquells «que ens batem al costat de la República» per construir un Estat nou, lliure i democràtic. Per aconseguir-ho, serà necessària «la unió de castellans i catalans» i combatre els recels i els odis que durant segles han atiat «unes castes privilegiades».

El text acabava amb una crida a la responsabilitat:

Que tothom faci examen de consciència! Que s'enfronti tothom amb la seva obligació! Homes, partits i classes! [...] L'hora és de contrició i sacrifici. Contrició dels errors, de les falles, dels abusos; sacrifici dels interessos personals, dels mòbils mesquins, de les supèrbies i els amors propis.

Pous i Pagès potser pensava encara aleshores que hi havia alguna esperança de futur..., o ho volia creure. Quan les tropes del general Franco entraren a Barcelona el gener de 1939 destruïren el número que ja estava a punt de sortir.

La pèrdua de la guerra per part de Catalunya i de la República democràtica portà, com tantes altres coses i persones, la *Revista de Catalunya* a l'exili. El desembre de 1939, la Fundació Ramon Llull –organisme creat el març de 1939 per la Generalitat de Catalunya per al manteniment de la cultura catalana a l'exili– publicava a París el número 94 de la revista. Cinc números aparegueren a la capital francesa (del 94 al 98) fins que el 14 de juny de 1940 les tropes de Hitler ocupaven París i la Gestapo segrestava el número 99 que estava a punt de sortir de la impremta Solsona, regentada per catalans.

Durant aquesta primera etapa parisenca, Pompeu Fabra va ser el president de la Fundació responsable de l'edició, de la qual eren vicepresident l'esmentat Josep Pous i Pagès, consellers Pere Bosch i Gimpera, Pau Casals, Bonaventura Gassol, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Pi i Sunyer, Clementina Arderiu, Pere Calders, Rafael Tasis, Carles Riba, Antoni Rovira i Virgili, Ferran Soldevila i Jaume Serra i Hünter, i secretari Antoni M. Sbert. Una bona part dels nostres millors intel·lectuals continuaven, doncs, donant ple suport a la revista.

De París, la *Revista de Catalunya* sortí cap a Mèxic, on el 1943 es publicaren els números 99, 100 i 101. Amb la revista viatjaren també molts dels responsables de París: Serra i Hünter, que en presidí el consell de direcció; Bosch i Gimpera i Josep Carner, que en foren vicepresidents; Jaume Aiguader i Miró,

Mateu Fernández de Soto, Josep Andreu i Abelló, Miquel Santaló i Baltasar Samper, que en foren consellers.

L'alliberament de París l'agost de 1944 va fer possible que la *Revista de Catalunya* hi retornés, bé que no de manera immediata (1947). A la capital francesa, des de juny fins a desembre de 1947 hi aparegueren tres números (del 102 al 104), que completaven el volum xx. Fou novament la Fundació Ramon Llull la que assumí la responsabilitat de tirar-ne endavant la publicació. Pompeu Fabra, Josep Carner, Just Cabot, J. Torrens-Ibern i Armand Obiols –aquest darrer com a redactor en cap– en foren els redactors.

En el pròleg d'aquesta nova etapa, que portava el significatiu títol de «Represa», el seu autor, Josep Carner, afirmava que la *Revista de Catalunya* aspirava a portar «una vida estable», que ja no era possible esperar «el retorn» de l'exili per aconseguir-ho. «Aquesta reaparició es proposa un terç període que pugui ésser [...] normal i ininterromput». Els principis que havien de regir el contingut de la *Revista de Catalunya* havien de ser l'exigència, el rigor, expressat en unes «normes rigoroses de selecció», l'exemplaritat, la universalitat, la superació de l'estil provincial i la lleialtat a la llengua catalana, perquè «el català no és pas un idioma confinable a l'ordre casolà o folklòric».

En el número 103, corresponent a juliol-setembre de 1947, Lluís Nicolau d'Olwer fa una significativa reflexió sobre una qüestió aleshores prou debatuda, tant des del punt de vista polític com del moral: el de les relacions entre els exiliats i aquells que, no essent adscrits al règim franquista, havien restat o retornat definitivament o temporalment a l'interior. Defensava la compressió i el respecte: «Els compatriotes restats enllà de les Alberes viuen Catalunya com un tràgic devenir, amb les impures exigències quotidianes. Ens caldrà un esforç molt gran de comprensió per a no captenir-nos en retrobar casa nostra, com ànimes en pena». I acabava: «Siguem amatents al perill que l'exili no esdevingui una secessió».

Aquell propòsit que la *Revista de Catalunya*, en la nova etapa parisenca, tingués continuïtat va ser vençut aviat pels esdeveniments. Entre 1947 i 1956, coincidint amb el gran desànim que va provocar la definitiva consolidació del règim franquista entre els exiliats, ningú no va tenir esma, ni il·lusió, ni recursos per donar continuïtat a la *Revista de Catalunya*.

De París, després d'aquest lapsus de temps, la *Revista de Catalunya* volà a Brasil. El número 105, preparat a Barcelona i publicat a São Paulo el desembre de 1956, comportà uns canvis importants. Per primera vegada, en la llarga eta-

pa de l'exili, hi col·laboraren, al costat d'exiliats, escriptors que vivien a l'interior. Entre d'altres hi signen articles Carles Riba, Jordi Rubió, Ferran Soldevila, Marià Manent, Josep Trueta, Manuel de Pedrolo, Maria Aurèlia Capmany, Joan Triadú, Joaquim Maluquer i Sostres, Pere Calders i Clementina Arderiu. Era la setena vegada que la *Revista de Catalunya* havia de reprendre la seva aparició. En la presentació, signada a Barcelona el 1955, C[arles] R[iba] feia un esment molt especial al factor llengua com a element bàsic de la continuïtat de la *Revista de Catalunya*: «L'edició de la revista ha de ser feta una vegada més fora dels límits històrics de la terra on l'idioma en que és escrita s'ha format i segueix essent vivent». I, més endavant:

I nosaltres creiem en l'eficàcia primera del nostre idioma per a esdevenir, i per a ésser el que som com a poble de cultura hem d'ésser dins una comunitat fraternal de pobles de cultura. La defensa de la llengua catalana no es pot fer a través del plany, el somni o la dignitat reclosa en la contemplació de les seves ferides. Aquestes actituds no basten per a suplir, per exemple, tot allò tan complex que socialment necessita una llengua per a sostenir-se com a valor permanent.

Tota una pionera afirmació sociolingüística *avant la lettre*.

Riba maldava també per donar signes de normalitat a la *Revista de Catalunya*. No volia que fos «un òrgan de la diàspora catalana». La presentació, en aquest sentit, acabava així:

És manifestant-nos com si la anormalitat no existís que entenem mostrar més eficaçment el que hem estat i el que som, el que aspirem a esdevenir i que el mereixem d'oferir: lliurement, segons les experiències particulars, les tradicions, les aptituds i les estructures que constitueixen el nostre patrimoni de catalans.

L'experiència brasilera va ser efímera. L'agonia de l'exili es trobava a les portes de la mort. Ja ningú no creia seriosament en l'eficàcia de mantenir la *Revista de Catalunya* fora de Catalunya i a deixar-la només en mans dels exiliats. El règim franquista era inamovible i, per tant, calia canviar d'estratègia. És per aquest motiu que, deu anys després d'aquell número publicat al Brasil, l'oposició catalanista va començar a voler assumir la responsabilitat de tirar endavant la vella publicació nascuda el 1924. Era tot un canvi d'estratègia política, també de política cultural. Calia intentar –ens trobem ja en el 1967– que el règim

autoritzés, com ja havia fet en tantes activitats catalanistes, presentades només com a catalanes, la publicació de la *Revista de Catalunya* a l'interior, a Barcelona.

Com és natural, el permís havia de venir de Madrid, i només podia ser gestionat per algú que no despertés recels a les autoritats franquistes i que tingués capacitat per influir sobre aquestes. Com succeiria deu anys després amb el retorn a Catalunya del president de la Generalitat a l'exili, Josep Tarradellas, hi havia una persona d'indiscutible sentiment de catalanitat i molt ben relacionada amb sectors intel·lectuals i econòmics de l'oposició antifranquista a Catalunya susceptible de fer de pont per tal d'aconseguir aquella autorització.

M'estic referint al barceloní Manuel Ortínez, que el 1965 havia acceptat el nomenament de director general de l'Instituto Español de Moneda Extranjera, càrrec que va exigir el seu trasllat a Madrid. Havia estat director del Banc de Bilbao des de 1962 i un dels impulsors del Banc Industrial de Catalunya, que només va poder dirigir durant tres mesos abans d'anar a Madrid. En les seves *Memòries*, publicades amb el títol general de *Una vida entre burgesos* (Barcelona, Edicions 62, 1993, p. 85) explica: «El projecte del Banc Industrial –que després es va malmetre, com tantes coses– estava també vinculat a iniciatives culturals com la reedició de la *Revista de Catalunya* –objectiu de tot bon catalanista de l'època– [...]».

Si bé l'anada d'Ortínez a Madrid va ser rebuda amb suspicàcia en sectors catalanistes, ben aviat aquells que volien donar continuïtat legal a la *Revista* varen acudir a demanar el suport madrileny a Ortínez. En tenim unes referències prou explícites en la correspondència de Joan Fuster. Així, el 3 de febrer de 1967, aquest s'adreça a Joaquim Maluquer i Sostres, economista i activista cultural:

També puc improvisar una vinguda en qualsevol moment, i si hi ha manera de coincidir amb l'Ortínez a Barcelona m'hi desplaçaria el dia que em diguessin. El projecte de la *Revista de Catalunya* és molt suggestiu. Però sempre que en Manel no se'n desentengui al cap de quatre dies!!! [Joan Fuster, *Correspondència*, 8. Joaquim Maluquer, 2a part. València, Universitat de València - 3 i 4, 2005, p. 256].

Cinc dies després, el 8 del mateix mes de febrer, Ortínez, des de Madrid, escriu a Joan Fuster dient-li que l'espera a la capital de l'Estat el dia que li vagi bé (Arxiu de Joan Fuster, Sueca, 214.011. Còpia digitalitzada a la Biblioteca de Catalunya). No s'especifica el motiu de la reunió, però per notícies posteriors a les quals em referiré és clar que es tracta de parlar sobre la legalització de la *Revista de Catalunya*.

El 17 de maig, Fuster manifestava a Maluquer que encara no havia escrit a l'Ortínez «sobre l'afer de la *Revista de Catalunya*» (Joan Fuster, *Correspondència*, 8, p. 269). Ho faria, però, l'endemà, 18 de maig. La resposta de Manuel Ortínez, que no es va produir fins al 10 de setembre, dona les claus de quin era l'abast del projecte d'editar la *Revista de Catalunya* a Barcelona i de qui hi estava implicat. Hi apareix l'escriptor i editor Josep M. Castellet. En la reunió que aquest va tenir amb Ortínez el dia 7 de setembre es van establir les que havien de ser les bases definitives del projecte. Són aquestes:

La *Revista de Catalunya* es publicaria amb l'acord de Teresa Rovira, filla del fundador de la revista i hereva moral –i també potser jurídica– de la *Revista de Catalunya*. N'assumiria la producció Edicions 62, que l'inclouria entre les seves col·leccions. Calia, però, abans concretar les condicions econòmiques i parlar-ne amb Max Cahner, propietari d'Edicions 62.

La publicació tindria un caràcter independent. Seria una revista d'alta cultura. Caldria garantir-ne un mínim de qualitat en els treballs a publicar, «prescindint totalment d'idees polítiques o socials».

Joan Fuster en seria el director de fet. Caldria, però, cercar un director de dret, que podria ser Xavier Montsalvatge; si aquest ho acceptava, no se'n trobava un altre de més adequat.

El Consell d'Administració estaria format per persones de reconegut prestigi. S'hi esmentaven: Ramon d'Abadal, possible president; Agustí Duran i Sampere; Joan Sardà i Dexeus; Antoni Maria Badia i Margarit; Agustí Pedro i Pons; Joan Casanovas; Joan Reglà o un altre de València designat per Fuster; Francesc de B. Moll; Josep Ferrater i Mora; Joan Coromines i Lluís Roca-Sastre. I Manuel Ortínez com a conseller delegat, «a efectes d'obtenir l'autoritat oficial».

Es constituïria un Consell de Redacció («efectiu, no legal») presidit per Joan Fuster, amb un altre membre triat per aquest, i amb Joaquim Molas.

El capital inicial seria de dos milions de pessetes –dotze mil euros actuals–, que seria repartit en accions de deu mil pessetes –seixanta euros actuals–, però no s'acceptarien quantitats personals inferiors a les cent mil pessetes –sis-cents euros actuals– «per evitar la prepotència de persones o grups».

En l'esmentada carta d'Ortínez a Fuster, aquell li deia que estava segur que de la reunió amb Castellet n'havien sortit «els principis d'actuació», que havien convingut reprendre el diàleg la segona quinzena d'octubre «per veure les participacions obtingudes» i per «canviar constantment informacions sobre

els detalls». L'entusiasme d'Ortínez és palès quan acaba dient: «I prepararem immediatament els tràmits» (Arxiu Joan Fuster, Sueca, 214.013-018).

El projecte d'editar la *Revista de Catalunya* a Barcelona naixia, doncs, amb la voluntat de donar continuïtat a una publicació que s'havia caracteritzat, en totes les èpoques fins aleshores, pel rigor i la seriositat del seu contingut, i que havia de ser un òrgan d'expressió d'alta cultura dels Països Catalans. Bé que aquest fet no s'explicava de manera clara, resta palès pel fet que es volia integrar en el Consell de Redacció persones de Catalunya, el País Valencià i les Illes. Naixia també amb la voluntat d'assolir una solvència econòmica sòlida i d'integrar el màxim de personalitats de la vida cultural catalana.

A la darrerria d'aquell 1967, la legalització de la *Revista* semblava un fet: «Si els equips del senyor Fraga desapareixen en el nou ministeri o canvien de secció», escriu Fuster a Maluquer el 13 de novembre de 1967, «és probable que es mostrin ara testamentàriament generosos. Serà la *Revista de Catalunya*, serà *Migdia*, i avant!, com diuen a Castelló!». I, tot seguit, una expressió nítida d'esperança: «La *Revista*, segons una carta de Manuel Ortínez que acabo de rebre, és cosa feta. L'Ortínez i en [Josep M.] Castellet s'han entrevistat a Madrid, i els pactes semblen viables» (Joan Fuster, *Correspondència*, 8, p. 284).

Aquesta voluntat de preparar la *Revista de Catalunya* des de Barcelona s'havia gestat a la darrerria de 1965 i havia estat impulsada per Albert Manent, Joaquim Molas i Rafael Tasis, com aquest darrer va explicitar a Joan Fuster el 2 de gener de 1966 quan li va demanar un article «per a un número extraordinari de la *Revista de Catalunya*», per commemorar l'aparició del número publicat a São Paulo deu anys abans. Tasis assabentava Fuster que «els articles seran pagats com cal» i que havien demanat articles a Soldevila, Giralt, Sardà, Espriu, Oliver, Foix, Riera Lorca, Triadú, Benet, Llompart, Fontana, Terry i Marfany, entre d'altres. Tasis acabava la carta a Fuster indicant que el número sortiria a França: «El volum seria fet a França i mirariem que fos distribuït a les terres d'ençà de les Alberes» (Joan Fuster, *Correspondència*, 11, València 2009, p. 255-256). Amb posterioritat, com ja he referit, es va intentar la legalització de la *Revista*.

Les negociacions, però, no varen reeixir. Tot fa pensar que el número, el 106, estava del tot preparat, perquè va sortir de manera immediata amb peu d'impremta de setembre de 1967 a Mèxic. Com ha explicat Albert Manent (*La literatura catalana a l'exili*, Barcelona, Curial, 1976, p. 71-72), aquest número mexicà va ser finançat per Dalmau Carles i coordinat per Manuel Alcántara i Gusart, Ramon Fabregat i Vicenç Riera i Llorca.

Era el darrer número aparegut a l'exili de la *Revista de Catalunya*. Anava encapçalat amb una acurada història de la publicació signada a Barcelona per Rafael Tasis. Hi col·laboraven escriptors de l'interior, alguns molt joves, com Ernest Lluch, Joan Colomines, Albert Manent, Francesc Vallverdú, Joaquim Molas, Josep Fontana, Joan Mercader, Joan Fuster i Gabriel Ferrater, juntament amb Salvador Espriu, Josep Carner, Pere Quart, Vicenç Riera i Llorca i Maurici Serrahima. Aquell número de la *Revista de Catalunya* aparegut el 1967 no tingué continuïtat: no pogué tenir-ne per causa de les encara massa dures condicions polítiques i culturals que travessava Catalunya, en un moment en què aquells que encara romanien a l'exili no tenien ja la força suficient per ésser els motors d'aquesta continuïtat.

La reaparició, el 1986, de la *Revista de Catalunya* es va inserir, doncs, dins d'una trajectòria històrica que no podem oblidar, dins d'una tradició cultural que, més enllà dels canvis de tota mena que s'han produït en la vida col·lectiva catalana, presenta uns trets bàsics fonamentals. Vull, en aquesta aproximació a la trajectòria de la *Revista de Catalunya*, remarcar algun d'aquests trets que tingué la publicació iniciada el 1924. En primer lloc, el del rigor i del treball ben fet. La *Revista de Catalunya* constituí sempre, en aquest sentit, el més alt exponent de la cultura catalana del moment en què apareixia. Malgrat que, com assenyalaré tot seguit, la *Revista de Catalunya* no visqué d'esquena a la realitat social, mai no féu tampoc concessions demagògiques ni partidistes als esdeveniments que es produïen al país. Va procurar sempre mantenir la màxima seriositat científica que una revista d'alta cultura havia de tenir.

No existeix, però, una cultura asèptica, pura, desarrelada de la realitat social, econòmica, política. I l'intel·lectual ha de tenir sempre un compromís amb aquesta realitat. Això no vol pas dir, és clar, que la seva llibertat creadora hagi d'estar-hi supeditada. La *Revista de Catalunya* va ser, en el seu conjunt, sempre fidel a aquest compromís. El 1924, només la seva pròpia existència i la seva catalanitat ja eren un fet compromès. I el mateix podem afirmar del llarg període de l'exili. Però, àdhuc en moments de més gran normalitat, la *Revista de Catalunya* mantingué ferma aquesta fidelitat. El 1931, per exemple, dedicà tot un número a la proclamació de la República i el 1934 s'interessà pel greu conflicte sorgit entre el govern de la Generalitat i el de l'Estat com a conseqüència de la declaració d'inconstitucionalitat feta pel Tribunal de Garanties Constitucionals, a requeriment de la Lliga, de la Llei de Contractes de Conreu aprovada pel Parlament de Catalunya. Ja m'hi he referit abans.

Aquesta voluntat d'agermanar el rigor cultural amb el compromís amb una realitat determinada s'expressa de manera clara i bella en els mots que Lluís Nicolau

d'Olwer escriví com a presentació al número que iniciava l'etapa de 1938, en plena Guerra Civil. A més a més, defineixen de manera diàfana allò que va ser la *Revista de Catalunya* durant molts anys. El fragment final d'aquesta presentació diu així:

Sense esperit de persistència, sense continuïtat en l'esforç, sense el renunciament a la fàcil gloriola d'iniciatives dispersadores, no es refà la vida ni la personalitat d'un poble, que és la tasca a la qual tots els catalans ens sentim compromesos. Testimoni i exemple d'aquest convenciment, la Institució de les Lletres Catalanes, en emprendre com una tasca peremptòria la de publicar una revista, resol mantenir el nom i àdhuc continuar la numeració de l'antiga *Revista de Catalunya*. Ho justifica la identitat del disseny i el fet que, junt amb la col·laboració que les noves promocions hi duen, el lector avesat hi retrobarà, com velles coneixences, les signatures d'etapes anteriors.

Fent honor al seu nom i a la seva història, la *Revista de Catalunya* no serà un portaveu de cenacle ni tampoc una revista totalitària, enderiada a imposar una ideologia ni un credo estètic. Dos fars, que duen per nom Catalunya i Llibertat, il·luminaran el seu camí: a la claror d'ells, i amb l'ull amorosit i comprensiu de l'humanisme, enfocarà els problemes dins la més àmplia llibertat d'escoles, sense dogmes polítics ni socials ni artístics. Compensació d'aquesta llibertat atorgada als seus col·laboradors, la revista els exigirà, inexorable, la qualitat, el to.

Tanmateix, en la seva nova etapa la *Revista de Catalunya* tindrà característiques ben pròpies. Revista d'idees i de lletres, només la tècnica, l'especialització i el pur reportatge en restaran exclosos. Assaigs literaris, filosòfics, històrics, econòmics, àdhuc científics, faran costat a la creació literària. No és una revista de guerra, però no vol ésser tampoc una «evasió» de la guerra. La guerra, la guerra per la República i per Catalunya, està tothora present al nostre esperit: la respirem en l'aire que vibra amb el tràgic badall de les sirenes, la sentim en la terra que el canó trontolla sota els nostres peus. Escrivim dins el ritme trepidant de la guerra; escrivim perquè és la nostra vocació, i també perquè és el nostre deure d'oferir a Catalunya, en hores tràgiques i glorioses, el millor que tenim –el nostre esperit.

Aquesta mateixa concepció del compromís de l'intel·lectual en moments difícils era explicitada en la presentació del primer número aparegut a l'exili el desembre de 1939. Un fragment d'aquesta presentació deia així:

Ja molt antigament la primera comesa de l'intel·lectual fou definida: estar a la guarda dels eternals conceptes de la Justícia i del Dret; mantenir clara i segura

la Veritat. I, específicament dins la conjuntura catalana, vetllar per la veritat catalana, clamar per la justícia secularment deguda a Catalunya, recordar que tota persona, individual o col·lectiva, solament en el grau de la seva llibertat és responsable i pot realitzar els seus valors ideals.

Un altre tret allisonador de l'antiga *Revista de Catalunya* va ser el de la seva riquesa temàtica, que li atorgà un caràcter pluridisciplinari que no era freqüent en publicacions semblants de l'època. Una simple lectura dels índexs dels diversos volums permet de constatar que l'interès de la *Revista de Catalunya* s'orientarà almenys cap a les matèries següents: literatura, història, sociologia, art, política, economia, assaig filosòfic, música, teatre, assaig científic, cinema i cultura física.

Aquesta voluntat universalista atorgà a la *Revista de Catalunya* un to obert —és el darrer aspecte al qual vull referir-me— i de modernitat que constitueix un dels trets més característics de la publicació. No fou en aquest sentit la *Revista de Catalunya* una publicació egocèntrica, reclosa sobre la problemàtica cultural i cívica del país, malgrat que les circumstàncies crítiques que visqué haurien explicat actituds d'aquesta naturalesa. Per contra, procurà estar atenta a allò que succeïa a l'Europa del seu temps, en diversos camps de la vida cultural i política. Va ser, en aquest sentit, una revista plenament europeïsta. Hi tingué una influència decisiva, en aquest aspecte, la mentalitat universalista del seu fundador Antoni Rovira i Virgili.

En síntesi, doncs, la *Revista de Catalunya* va ser una publicació d'alta cultura, pluralista i pluridisciplinària, rigorosa i ben feta, d'esperit obert i universalista, amatent sempre a la realitat i a les necessitats col·lectives del país.

APÈNDIX:

ELS PRINCIPALS COL·LABORADORS DE LA *REVISTA DE CATALUNYA* EN EL PERÍODE DE 1924 A 1967

Jaume Agelet, Jaume Aiguader i Miró, Joan Alavedra, Caterina Albert (*Víctor Català*), Manuel Alcàntara, Gabriel Alomar, Hermen Anglada-Camarasa, Antoni Oriol Anguera, Joan Anguera de Sojo, Clementina Arderiu, Salvador Armendares, Josep Artís, Andreu Avel·lí Artís i Tomàs, Jaume Aymà, Enric Bagué, Faustí Ballvé, Eduard Barba, Tomàs Barri, Agustí Bartra, August Bartra, Josep Maria Batista i Roca, Jesús Maria Bellido, Lluç Beltran, Eduard

JAUME SOBREQUÉS I CALLICÓ

Benes, Rafael Benet, Xavier Berenguel, Pere-Lluís Berthaud, Miquel Bertran de Quintana, Prudenci Bertrana, Henri Bidou, Artur Bladé i Desumvila, William Blake, Jaume Bofill i Ferro, Pere Bohigas, J. Boronat i Recasens, Pere Bosch i Gimpera, Rupert Brooke, Odón de Buen, Just Cabot, Pere Calders, Dolors Canals, Carles Capdevila, Josep Maria Capdevila, Maria Aurèlia Capmany, Josep Carbonell, Carles Cardó, Josep Carner, Josep Carner i Ribalta, Joaquim Carreras i Artau, Ambrosi Carrion, Josep Maria Casacuberta, Concepció Casanova, Montserrat Casanova, Enric Casanovas, Martí Casanovas, Albert del Castillo, Víctor Castre, Enric Cerezo Senís, Leandre Cervera, Gilbert Keith Chesterton, Joan Cid i Mulet, Rafael Closas i Cendra, Joan Colomines, Pere Corominas, Josep Maria Corredor, Cristià Cortès, Joan Crexells, F. L. Critchlow, Manuel Cruells, Enric Daltabuit, Guillem Díaz-Plaja, Ot Duran d'Ocon, Agustí Duran i Sanpere, Lluís Duran i Ventosa, Feliu Elias (*Joan Sacs*), William Entwistle, Agustí Esclasans, Salvador Espriu, Joan Estelrich, Pompeu Fabra, Paul Farez, Artur Farinelli, Josep Ferran i Mayoral, Enric Fernández Gual, Mateu Fernández de Soto, Miquel Ferrà, Gabriel Ferrater, Joan Ferrater Mora, A. Folch, Joaquim Folch i Torres, Melcior Font, Josep Fontana i Làzaro, Manuel Fontanals, Ramon Forn, Guillem Forteza, Josep Maria Francès, Joan Fuster, Manuel Galès, Alexandre Galí, Tomàs Garcés, Joan David Garcia Bacca, Joan de Garganta, Sebastià Gasch, Robert Gerhard, Josep Gibert, Gumersind Gomila, Emili Granier-Barbera, Àngel Grau, Domènec Guansé, Joan Hernández Mora, Cèsar August Jordana, Josep Maria Junoy, Joan Junyer, Alfred Just, Juli Just, Elie Lambert, Joan Lesaffre, Josep Maria Lladó i Figueres, Josep Lleonart, Pere Lloret i Ordeix, Ernest Lluch, Josep Maria López i Picó, Emili Lucka, Emili Ludwig, Joaquim Maluquer i Sostres, Albert Manent, Marià Manent, Miquel A. Marín, Cèsar Martinell, Alfons Maseras, Francesc de Paula Maspons i Anglasell, Miquel Masriera, Jaume Massó i Torrents, Pere Matalonga, Lluís Mateu, Joan Mercader, Josep Maria Millàs-Raurell, Joan Mínguez, Josep Maria Miquel i Vergès, Emili Mira, Francesc Mirabent, Josep Miracle, Joaquim Molas, Joan Moles, Lluís Moles, Lluís Montanyà, Manuel de Montoliu, Llorenç Montoriol, Rafael Moragas, Jeroni de Moragas, Maurici Muret, Anna Murià, M. Navales, Josep Navarro i Casabella, Eduard Nicol, Lluís Nicolau d'Olwer, Andreu Nin, Víctor Oliva, Marçal Olivar, Joan Oliver (Pere Quart), Frededic Oms, Ramon Palazon, Domènec Pallerola (*Domènec de Bellmunt*), Alvar Pascual Leone, Marçal Pascuchi, Manuel de Pedrolo, Ramon Pei, Miquel Penya Massip, Artur Perucho, Francesc Pi i Margall, Agustí Pi i Sunyer, Carles Pi i

Sunyer, Jaume Pi i Sunyer, Santiago Pi i Sunyer, Cèsar Pi-Sunyer, Jaume Pi-Sunyer i Bayo, Josep Pla, Ramon Pla i Armengol, Alexandre Plana, Josep Maria Poblet, Ferran de Pol, Joan Pons, Josep Sebastià Pons, Josep Pous i Pagès, Joan Prat (*Armand Obiols*), Pere-Josep Proudhon, Josep Puig i Cadafalch, Joan Puig i Ferrer, Josep Quero i Molares, Carles Rahola, Antoni Raluy, Joan Rebull, Gonçal de Reparaz (fill), Manuel Reventós, Paul Reynaud, Carles Riba, Vicenç Riera i Llorca, Martí de Riquer, Mercè Rodoreda, Jaume Roig, Pau Romeva, Pere Màrtir Rossell i Vilar, Bartomeu Rosselló i Porcel, J. Roura i Parella, J. Roure-Torrent, Joan Rovira i Armengol, Antoni Rovira i Virgili, Jordi Rubió i Balaguer, Antoni Rubió i Lluch, Nicolau Maria Rubió i Tudurí, Estanislau Ruiz Ponseti, Ferran de Sagarra, Xavier de Salas, Joan Sales, A. G. Saleses, Octavi Saltor, Maria Antònia Salvà i Ripoll, Baltasar Samper, Pere Sanahuja, Sebastià Sánchez i Juan, Joan Sanllehy, Lluís Antoni Santaló, Marcel Santaló, Joan Saurer, Joan Scialtiel, Jaume Serra i Hünter, Manuel Serra i Moret, Elies Serra i Ràfols, Josep de Calassanç Serra i Ràfols, Alfons Serra-Baldó, Maurici Serrahima, Josep Solanes (*Josep Solà*), Carles Soldevila, Ferran Soldevila, Joaquim Sunyer, Josep Maria Tallada, Rafael Tasis i Marca, Joan Teixidor, Jordi Tell, Jaume Terrades, Joaquim Torrens-Ibern, Humbert Torres, Francesc Trabal, Joan Triadú, Antoni Trias, Joaquim Trias-Pujol, Nina Troll, Josep Trueta, Paul Valéry, Manuel Valldeperes, Ferran Valls i Taberner, Francesc Vallverdú, Henri de Varigny, Joan Ventosa i Roig, Joan Ventura i Sureda, Fermí Vergés, L. i J. Vidal i Guitart, Emili Vigo, J. M. Vila, Pau Vila, Josep Viladomat, Ramon Vinyes, Karl Vossler, Eugeni Xammar, Antoni Xirau, Joaquim Xirau i Palau.